

HİCRÎ IV. ASIR ARAP EDEBİYÂTININ ÖNDE
GELEN ÜÇ BÜYÜK İNŞÂ KÂTİBİ; İBNÜ'L-
AMÎD, SÂBÎ, İBN ABBÂD VE RİSÂLELERİNDEN
ÖRNEKLER

ALİ BULUT*

OSMAN KESKİNER *

GİRİŞ

Üç inşâ kâtibinin biyografilerine geçmeden önce bir iki cümleyle de olsa, inşâ kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını aktarmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İnşâ, sözlükte, yaratmak, neşvü nemâ bulmak, bir yerden çıkmak, bir nesneyi yükseltmek, güzel şiir okumak, güzel konuşmak, yeniden meydana getirmek ve yazmak anlamlarına gelir.¹ Bir edebiyat terimi olarak ise inşâ, resmî ve özel yazışmaların, belirli bir usûle göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade etmektedir. Bu sanatı konu edinen disipline ilmü'l-inşâ, bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere münşeât adı verilmiştir.²

Bu dar anlamı yanında edebiyatta belli kurallara, belâgat ve fasâhat ölçülerine göre söylenmiş veya yazılmış edebî güzellik taşıyan her çeşit söz veya düz yazı (nesir) da inşâ terimiyle ifâde edilmiştir.³ Bütün bu hususlara binâen inşâyı, kısaca güzel ve sanatkârâne yazı yazma sanatı olarak tarif edebiliriz.⁴

İslamın ilk yıllarında bu sanatı icrâ edenlere önce kâtip, daha sonra ise münşî ismi verilmişti. Kâtip ve münşiler tarafından ortaya konan bu sanatkârâne yazıların önemli bir kısmı, üstün edebî güzelliklerinden dolayı günümüze kadar edebiyat kaynakları vasıtasıyla nakledilmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. (alibulut55@gmail.com).

* Yrd. Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. (osmankeskiner@gmail.com)

¹ İbn Manzûr, Cemalüddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed b. Ebî'l-Kâsım Hubkâ, **Lisânü'l-Arab**, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Dâru'l-Meârif, Kâhire, ts., VI, 4418.

² Durmuş, İsmail, "İnşâ" mad., **DİA**, XXII, 334.

³ Durmuş, **a.g.m**, XXII, 334.

⁴ Keskiner, Osman, **Arap Edebiyatında İnşâ Sanatının Gelişmesi** (Basılmamış Doktora Tezi), O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun-1996, s. 2.

Edebiyatın önemli bir dalı sayılan inşâ sanatı, ilk nümûnelerini, halifelerin, emirlerin ve diğer devlet ricâlinin yazışmalarında vermişti. İslam Devleti'nin teessüsü ile devlet işlerinde ortaya çıkan yazışmaların, inşâ ve belağat bakımından en mühimmi risâle (çoğulu rasâil) diye adlandırılmış olan mektuplardı.⁵

Resmî yazışmalarla ilgili divan kâtipliği şeklinde ilk kurum, Emevî halifesi Muâviye tarafından kurulan Dîvânu'r-Resâil'dir. Bu divanın kurulmasının akabinde devletin muhtelif makamları arasındaki yazışmaların nasıl yapılacağını gösteren eserler yazılmaya başlanmış ve giderek kâtiplik önemli bir meslek halini almıştır. Emevîler döneminin en önemli iki büyük kâtibî Abdülhamîd el-Kâtib (ö. 132/750) ve Abdullah b. el-Mukaffâ (ö. 139/756)'dır. Bu dönemdeki resmî yazılarda (risâle) üslûp olarak, başta Kur'ân-ı Kerîm'den, bunun yanında Fars ve Bizans mektup yazma geleneğinden yararlanılmıştır.⁶ Risâle üslubunu ilk İslam devrindeki veciz şeklinden hareketle geliştiren zât Abdülhamîd el-Kâtib olmuştur. Onun geliştirdiği bu tür, başta *Kelile ve Dimne* olmak üzere Pehlevî dilinden yaptığı çevirilerle Arapça nesre derin enginlik kazandıran İbnü'l-Mukaffâ tarafından daha da ileri götürülmüştür.⁷

Yine mektup ve yazı sanatıyla ilgili ilk eserin de müellifi olan Abdülhamîd el-Kâtib olmuştur. O, kâtiplere yönelik beş sayfalık risâlesinde yazı sanatının öneminden, yazı aletlerinden, yazı âdâbından, kâtiplerin ahlâkından ve şemâilinden bahseder.⁸ Abdülhamîd ve İbnü'l-Mukaffâ'dan sonraki asrın (h. III. asır) en büyük inşâ ustası ise Câhiz (ö. 255/869)'dir. Edebiyatın temel prensipleri alanında birçok orjinalliğe imza atmış olan Câhiz'in risâleleri de günümüze kadar ulaşmış ve basılmıştır.⁹

Abbâsîler döneminde özellikle de h. IV. (m. X.) asırla birlikte inşâ edebiyatında büyük bir gelişme göze çarpmaktadır. Bu dönemde, bu alanın önde gelen müellifleri, özellikle Büveyhîler'in hizmetindeki Dîvânu'r-Rasâil

⁵ Keskiner, **a.g.e.**, s. 3.

⁶ Durmuş, **a.g.m.**, XXII, 335.

⁷ Sıtkı Güllü, "Arap Edebiyatında "Makâme" ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el Makâmâtı", **İ.Ü.İ.F.D.**, Sayı 2, yıl 2000, s. 185; Muhammed Kürd Ali, "el-İnşâ ve'l-Münşîûn", **Mecelletü Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye ed-Dimeşkiyye**, Sayı 5, Cilt 1, 1343/1925, s. 81.

⁸ Muhammed Hayr Şeyh Musa, "Hareketu't-Te'lîf fi'l-Kitâbeti ve'l-Kuttâb ve Mesâdiru Nakdi't-Teressuli ve'l-Kitâbeti hatta'l-Karni'r-Râbi el-Hicrî", **Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye ed-Dimeşkiyye**, Sayı 72, Cilt 3, Safer 1418 / Temmuz 1997, s. 483.

⁹ Muhammed Kürd Ali, **a.g.e.**, s. 82.

kâtipleri arasından çıkmıştır. Bu kâtiplerin en meşhurları ise Ebu'l-Fazl İbnü'l-Amîd, Ebû İshâk es-Sâbî ve Sâhib b. Abbâd'dır.¹⁰

Biz de bu çalışmamızda, h. IV. asırda yaşamış olan bu üç büyük mektup üstâdının (İbnü'l-Amîd – Sâbî – İbn Abbâd) önce kısaca biyografilerini verip ardından mektuplarından örnekler sunacağız.

I. ÜÇ İNŞÂ KÂTİBİNİN HAYATI

1 - İBNÜ'L-AMÎD (ö. 360/970)

Tam adı Ebü'l-Fazl Muhammed b. el-Huseyn İbnü'l-Amîd'dir. *el-Amîd*, babasının lakabı olup Horasanlılar'da bir saygı ifadesi olarak kullanılırdı.¹¹ Bazı rivâyetlerde de bu bölgede *Dîvânu'r-Resâil* kâtiplerine bu lakabın verilmesi adetti.¹² Fars topraklarında Kum şehrinde doğdu ve yetişti. Bu şehirde inşâ kâtibi olan babası onu da inşâ sanatında yetiştirdi. Felsefe, mantık, matematik, ve mekanik ile uğraşmış, değişik aletlerin tasarım ve icadı ile ilgilenmiştir. Ayrıca tefsir, fıkıh gibi ilimlerle nahiv, lugat, arûz, iştikak, inşâ gibi dil bilimlerine de geniş vukûfiyeti vardı.¹³

Edebiyat ve teressül ilmindeki üstünlüğü nedeniyle kendisine II. Câhız da denirdi.¹⁴ Felsefe ve nücûm ilimlerindeki geniş bilgisi nedeniyle kendisine “Üstâz” lakabı da verilmişti.¹⁵ “Kitâbet, Abdülhamid'le başlar İbnü'l-Amîd'le sona erer” sözü meşhurdur.¹⁶ Yine ona “reis” lakabı da verilmiştir.¹⁷

¹⁰ Durmuş, a.g.m., XXII, 335.

¹¹ İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ehli'z-Zamân*, nşr. İhsân Abbâs, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1968-77, V,103; Corci Zeydan, *Târîhu Âdâbi'l-*

Lügati'l-Arabiyye, Beyrut, 1996,II, 297; Safedî, Ebû's-Sefâ Selâhuddin, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*,

Viesbaden- 1962, II, 381.

¹² Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, Asru'd-Duvel ve'l-İmârât*, Dâru'l-Meârif, yy, ts, s. 655.

¹³ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1986, s. 643; Ahmet Güner, “Büveyhî Devlet Adamlarının Kitaba İlgileri ve Kütüphaneleri”, *DEÜİFD.*, Kış-İlkbahar 2001, s. 48.

¹⁴ İbn Hallikân, a.g.e., V, 104, Corci Zeydân, a.g.e., II, 297; Safedî, el-Vâfi II, 382; ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm, Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikin*, yy., ts., VI, 328; E. K. Rowson, “Ibn al-Amîd”, *Encyclopedia of Arabic Literature*, London, 1998, I, 310.

¹⁵ Safedî, II, 382; Corci Zeydân, a.g.e., II, 297; Ziriklî, a.g.e., VI, 328; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *A'lâmu'l-Edebi'l-Abbâsî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987, s. 165.

¹⁶ Ziriklî, a.g.e., VI, 328; Corci Zeydân, a.g.e., II, 297; Cl. Cahen, “Ibn al-Amîd”,

İbnü'l-Amîd, h.328'de Büveyhî Devletinde¹⁸ Ruknüddevle Hasen b. Büveyh'in veziri olmuştur.¹⁹ Ölünceye kadar 30 yıl bu görevini başarıyla sürdürdü.²⁰ Saydığımız ilim dallarının yanında askeri, siyasi ve idari konularda da geniş bilgi ve büyük yeteneğe sahipti.²¹ En meşhur talebesi olarak bilinen Sâhib b. Abbâd, Bağdat'tan dönünce İbnü'l-Amîd, ona Bağdat'ı sormuş, o da şu meşhur sözünü söylemişti²²:

"بغداد في البلاد كالأستاذ في العباد" "Şehirlerde Bağdad, kullarda Üstad"

Bu devirde inşa sanatının en önde gelen ismi olan İbnü'l-Amîd, diğer kâtiplere örnek olmuş, onlar tarafından taklid edilmiştir.²³ Risâle yazımında seci kapısını açarak müseccâ ifadeleri ilk kullanan kâtibin İbnü'l-Amîd olduğu söylenir.²⁴ O, secinin yanında risâlelerinde diğer bedî sanatlara büyük bir önem vermiştir. Mütenebbî, İbn Nübâte es-Sa'dî, Sâhib b. Abbâd gibi birçok edib ve şair onun meclisinde toplanır, onu metheden şiirler okurlardı.²⁵

Kendisini metheden şair Mütenebbî'ye 3000 dinar verirken,²⁶ İbn Nübâte es-Sa'dî'ye birşey vermemiş, bu nedenle de İbn Nübâte ile İbnü'l-Amîd'in arası açılmıştır.²⁷

Aynı zamanda bir şair olan İbnü'l-Amîd,²⁸ hayatı boyunca kitaplarla meşgul olmuş, istinsah ve satın alma yoluyla Rey şehrinde zengin bir

The Encyclopaedia of Islam, New Edition, Leiden, 1971, VIII, 703.

¹⁷ İhsan Abbas, Ebn al-Amîd", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VII, 1996, Costa Mesa, California, s. 664.

¹⁸ Büveyhî Devleti, 932-1062 tarihleri arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem (İran'da bir kabile) asıllı bir hanedanlıktır. Daha fazla bilgi için bak. Merçil, Erdoğan, "Büveyhîler" mad., *DİA*, İstanbul-1992, VI, 496-500.

¹⁹ Safedî, *a.g.e.*, II, 381; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, 103-104; Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 297.

²⁰ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Heyet, Çağ Yay., İstanbul-1989, V, 544.

²¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, V, 489-490, 544.

²² Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 297.

²³ Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 298

²⁴ Muhammed Kürd Ali, *a.g.e.*, s. 84.

²⁵ Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 299; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, 104-108; Safedî, *a.g.e.*, II, 382

²⁶ Safedî, *a.g.e.*, II, 382 İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, 105

²⁷ Safedî, *a.g.e.*, II, 382;

²⁸ İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, 109.

kütüphane kurmuş, buranın yönetimini de ünlü filozof Miskeveyh'e vermişti.²⁹

H. 360 yılında Rey şehrinde (veya Bağdat), Safer ya da Muharrem ayında vefât ettiği zikredilir.³⁰

Eserleri:

- K. Dîvânı Resâilih (Mecmû'r-Rasâil).³¹

- K. el-Mezheb fi'l-Belâgat.³²

2 - *SÂBÎ* (ö. 384/994)

Tam adı Ebû İshâk İbrahim b. Hilâl b. İbrâhim b. Zehrûn es-Sâbî el-Harrânî'dir. Harrân'da veya Bağdat'ta h. 313 / m.925'te doğduğu rivayet edilir.³³ Risale, inşâ, belâgat, şiir, geometri, tarih, heyet (astronomi) ve matematik ilimlerine vakıf bir edipti. Ancak, belâgat, kitabet ve şiir yönü daha baskındı.³⁴

Risaleleri, asrının en belîğ metinleridir. Günümüze ulaşmış bazı risaleleri edebiyatçılar kadar, tarih ve siyaset ilimleriyle uğraşanlar için de önemli bir kaynaktır.³⁵

Sâbî'nin nasıl edebiyata başladığı kendi ifadeleriyle şöyle anlatılır:

“Babam, Ebû'l-Hasen tıp öğrenmem için beni zorladı, ancak ben buna karşı çıktım. Ama buna rağmen beni aylık 20 dinar karşılığında bir hastaneye verdi. Gene de ben tıbbı sevemedim. Luğat, şiir, nahiv, resâil gibi edebî ilimlere büyük istek duyuyordum. O günlerde babama, Horasan vezirlerinden birisinden bir mektup geldi. Oldukça uzundu ancak çok belîğ bir yazıydı. İçinde garib kelimeler de çoktu. Babam kendi bildiği gibi cevap yazıp, bildiğim en belîğ kâtiblerden olan birisine, kendi yazdığı mektubu düzeltip süslemesi için beni gönderdi. Fakat babama katibin değil de kendi yazdığım

²⁹ Güner, “Büveyhî...” s. 48.

³⁰ İbn Hallikân, a.g.e., V, 109; Safedî, a.g.e., II, 383

³¹ İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk, el-Fihrist, Dâru'l-Meârif, Beyrut, ts., s.167; Ziriklî, a.g.e., VI, 328.

³² İbnü'n-Nedîm, a.g.e., s.167

³³ Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, ts., I, 124;

İbn Tağriberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Abdullah el-Atabekî, en-Nücûmü'z-Zâhira fi Mülûku Mısra ve'l-

Kâhira, Kahire-1963, IV, 167; Abdurrahman Huseyn el-Azâvî, “Ebû İshâk İbrâhim b. Hilâl es-Sâbî Muerrihan”, el-Muerrihu'l-Arabî, yy. 1984, XXIV, 180.

³⁴ İbnü'n-Nedîm, a.g.e., s.167; Kehhâle, a.g.e., I, 124

³⁵ Corci Zeydan, a.g.e., II, 301

cevabı götürdüm. Babam bu edebiyat harikası yazıyı görünce “Allahım ne büyüksün! Bu adamdan daha üstününü ve daha belliğini görmedim.” dedi. Ben de “Babacığım! Bunu o katip değil ben yazdım.” deyince babam sevinçten havalara uçuyordu. Beni kucaklayıp alnımdan öptü ve “Şu andan itibaren sana izin verdim. Git kâtib ol!” dedi.³⁶

Sâbî, nisbetinden de anlaşılacağı gibi Sâbiîlik dinine mensuptu. Fakat müslümanlarla arası iyiydi. Ramazanlarda oruç tutar, Kur’an-ı Kerim’den ezberler yapardı. Büveyhî hükümdarlarından İzzuddevle Bahtiyar, Sâbî’ye müslüman olursa onu vezir yapacağını söylemiş, ama Sâbî bunu kabul etmemişti.³⁷

Rivayete göre Sâbî’ye, Büveyhî hükümdarlarından Muizzuddevle, Resâil Dîvânî’nda görev verir (h.349). O ölünce oğlu İzzüddeve zamanında da bu görevine devam eder. İzzüddeve öldürülüp Azududdevle ülkenin başına geçince kendisine yazdığı yazılardan dolayı Sâbî’yi hapse atar (h.367). Daha sonra Azududdevle’nin oğlu Samsâmuđdevle hükümdar olunca onu hapisten çıkarır (h.371).³⁸ Sâbî, Deylemler’in tarihi ile ilgili eseri *Kitâbu’t-Tâci*’yi hapishanede Azududdevle’nin emriyle yazar.³⁹ Fakat rivayete göre bizzat kendisi, yazdığı bilgilerin uydurma olduğunu söyler.⁴⁰ Bazı kaynaklarda da zorla kaleme alınmış bu eserdeki Deylemi şeceresinin hayal mahsulu olduğu zikredilir.⁴¹

Sâbî’nin Sâhib b. Abbâd’la arasında devamlı mektuplaşmalar ve hediyeleşmeler olurdu. Sâhib onu çok severdi.⁴²

³⁶Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî, **Mu’cemü’l-Udebâ**, Dâru İhyâi’t-

Türâsi’l-Arabî, Beyrut-1988, II, 54-56

³⁷Hamevî, **a.g.e.**, II, 21, 28; İbnü’l-İmâd, Ebû’l-Felâh Abdülhâyy Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî,

Şezerâtü’z-Zeheb fî Ahbârî Men Zeheb, Beyrut, ts., I, 106; Ziriklî, **a.g.e.**, I, 73; Corci Zeydan, **a.g.e.**, II,

301; İbn Tağriberdi, **a.g.e.**, IV, 167

³⁸Ziriklî, **a.g.e.**, I, 73

³⁹İbnu’l-İmâd, **a.g.e.**, I, 106; E. K. Rowson, “al-Sabî, Abû İbrâhîm İbn Hilâl”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, London, 1998, II, 671-672.

⁴⁰Corci Zeydân, **a.g.e.**, II, 301; Hamevî, **a.g.e.**, II, 22; es-Seâlibî, Ebu Mansûr Abdülmelik, **Yetimetü’d-Dehr fî Mehâsini Ehli’l-Asr**, nşr: Mulfid Muhammed Vemîha, Beyrut-1983, Daru’l-Kutubî’l-İlmîyye, II, 291

⁴¹**Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, V, 534

⁴²Hamevî, **a.g.e.**, II, 23-49; el-Azâvî, **a.g.m.**, XXIV, 183.

Sâbî, h. 384 yılında vefat etmiş, kendisine mersiye yazan eş-Şerif er-Razî (ö. 406/1015) müslüman olmayan birisine mersiye yazdığından dolayı kınanmıştı.⁴³

Eserleri:⁴⁴

- *K. Rasâilih*, nşr. Şekib Arslan *-el-Muhtâr min Rasâli's-Sâbî* adıyla- Baadbâ, 1898; Beyrut, ts.
- *K. et-Tâcî fî Ahbâri Ehli Büveyh*: Bu eserin bir bazı bölümleri *el-Munteza< min Kitâbi't-Tâcî* adıyla (nşr. Muhammed Huseyn ez-Zubeydî, Bağdat, 1977) neşredilmiştir.
- *K. Ahbâri Ehlihi ve Veledi İbnihi*.
- *K. İhtiyâri Şi'ri el-Mühellebî*.
- *K. Dîvânı Şi'rihi*.
- *K. el-Musannefî'l-Musellesât*.
- *K. Murâselâtı's-Şerîf er-Raziyy Ebi'l-Hasen Muhammed b. el-Huseyn el-Müsevî*, nşr. Muhammed Yûsuf Necm, *-Rasâilü's-Sâbî ve's-Şerîf er-Radî* adıyla- Kuveyt, 1961.
- *Munşeâtü's-Sâbî*: Yazma nüshası Mısır'da mevcuttur.⁴⁵

3 - İBN ABBÂD (ö. 385/995)

Tam adı İsmâil b. Abbâd b. el-Abbâs b. Abbâd b. Ahmed b. İdris et-Tâlekânî'dir. Rivayete göre h. 326 yılı Zilkâde ayında doğmuştur.⁴⁶ Doğum yeri olarak bazı rivayetlerde Talekân/Tâlkân,⁴⁷ bazı rivayetlerde de Istahar ismi geçer.⁴⁸ Kâfi'l-Küfât, es-Sâhib ve el-Emin onun lakablarıdır.⁴⁹ Dindar

⁴³İbnu'l-İmad, *a.g.e.*, I, 106-107; İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, IV, 167

⁴⁴Hamevî, *a.g.e.*, 94; Ziriklî, *a.g.e.*, I, 74; Kehhâle, *a.g.e.*, I, 124; Rowson, *a.g.m.*, II, 672; Abdulkâdir Hasen Emîn, "Ebû İshâk es-Sâbî Sîreten ve Fennen"**Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb**, Bağdat 1974, s. 16.

⁴⁵ Azâvî, *a.g.e.*, XXIV, 187.

⁴⁶Hamevî, *a.g.e.*, VI, 171, 208, 257; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 231; Muhibbuddin b. En-Neccâr el-Bagdâdî, *el-Mustefâdu min Zeyli Târîhi Bagdâd*, nşr. Muhammed Mevlûd Halef, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, ts., s. 196.

⁴⁷Kehhâle, *a.g.e.*, II, 274; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 231.

⁴⁸Kehhâle, *a.g.e.*, II, 274; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 231; Zeina Matar, "Ibn Abbâd", **Encyclopedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures**, s. 401.

⁴⁹Kehhâle, *a.g.e.*, II, 274; es-Suyûtî, Celâlüddin, **Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'n-Nahviyyîne ve'n-Nuhât**, nşr,

Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Beyrut, ts., I, 449; Hamevî, *a.g.e.*; VI, 173

ve iyi bir kimse olduğu için el-Emin,⁵⁰ hocası İbnü'l-Amîd'den ayrılmadığı için de es-Sâhib lakabını aldığı söylenir.⁵¹ Bazı rivayetlere göre de çocukluğundan itibaren Müeyyidüddeve'yle beraber olduğundan dolayı bu lakabı ona bizzat kendisi vermiştir.⁵² Vezir olunca da es-Sâhib lakabı devam eder. Daha sonra Büveyhî Hükümdarlığı'nda bütün vezirlere es-Sâhib denildiği rivayet edilir.⁵³

Sâhib, ilk önceleri vezir İbnü'l-Amîd'e hizmet eden sıradan bir katipti. Büveyhî hükümdarı Müeyyidüddeve'ye yazdığı mektuplarla talihi döndü, Müeyyidüddeve, babası Ruknüddeve ölünce Rey ve Isfahan'a hükümdar oldu ve İbn Abbâd'ı da kendisine vezir tayin etti. İbn Abbâd, Müeyyidüddeve'ye o ölünceye kadar hizmet etti. Müeyyidüddeve yerine kimseyi bırakmadan ölmüştü. Sâhib, bu noktada siyasi otoritesini kullanarak hemen orduyu topladı. Komutanlara, Müeyyidüddeve'nin kardeşi Fahruddeve'nin, sürgünde olduğu Nişabur'dan getirilerek hükümdar tayin edilmesini teklif etti. Komutanlar, İbn Abbâd'ın bu teklifini kabul etti ve Fahruddeve başa geçti. İbn Abbâd, ölünceye kadar Fahruddeve'ye de hizmet etti. Fahruddeve'yle İbn Abbâd bir konuda ortak karar veremediklerinde İbn Abbâd'ın görüşü kabul edilirdi.⁵⁴

İbn Abbâd, matematik, tıp, nücûm, mûsikî, mantık, kelim, luğat, kitabet ve inşâ ilimlerine vakıftı.⁵⁵ Aynı zamanda şairdi. Arûz ve kâfiye de bilirdi.⁵⁶ Fakat bütün bunların ötesinde seci ve cinas sanatına çok düşküdü. Onun şu sözü seci sanatına olan düşkünlüğünün en büyük kanıtı olarak gösterilir:⁵⁷

"حَدَّثَنِي أَنَّ نَاشِئًا وَكَانَ مِنْ سَادَةِ النَّاسِ" Burada seciye düşkünlüğünden dolayı "الناس" daki sin'i şın yapmıştır.

Bir olay akebinde Horasan'lı bir kişiye şu secili sözleri söyler:⁵⁸

⁵⁰Hamevî, a.g.e., VI, 171

⁵¹Corci Zeydan, a.g.e., II, 302; Cl. Cahen, Ch. Pellat, "İbn Abbâd", *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1971, III, 671.

⁵²Hamevî, a.g.e.; VI, 173; Muhammed Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-Ulemâ abra'l-Usûri'l-Muhtelife*, Beyrut, ts, s. 69.

⁵³Corci Zeydân, a.g.e., II, 302

⁵⁴Hamevî, a.g.e., VI, 172-174

⁵⁵Hamevî, a.g.e., VI, 175

⁵⁶Hamevî, a.g.e., VI, 175; Ahmed el-İskenderî – Mustafa el-İnânî, *el-Vasît fî'l-Edebi'l-Arabî ve Târîhihi*, Mısır, ts., s. 212; Rowson, "al-Sâhib Ibn Abbad", *Encyclopedia of Arabic Literature*, London, 1998, II, 675.

⁵⁷Hamevî, a.g.e., VI, 207, 213; Corci Zeydân, a.g.e., II, 303.

⁵⁸Hamevî, a.g.e., VI, 213

"وَاللَّهُ لَوْلَا شَيْءٌ لَقَطَعْنَاكَ تَقْطِيعًا وَبَضَعْنَاكَ تَبْضِيعًا وَوَزَعْنَاكَ تَوْزِيعًا وَمَزَعْنَاكَ تَمْزِيعًا وَجَزَعْنَاكَ تَجْزِيعًا"

Rivayetlerden, İbn Abbâd'ın kitap meraklısı bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Horasan hükümdarı Nûh b. Mansûr es-Sam'ânî, İbn Abbâd'ı, ülkesine davet edince sadece kitaplarının taşınması için dört yüz deve gerektiğini de mazeret beyan ederek bu teklifi kabul etmez.⁵⁹

Birçok hocası olmakla birlikte başlıcaları şunlardır: Babası Abbâd et-Tâlekânî, İbnü'l-Amîd, "el-Mücmel fi'l-Lugât" sahibi Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris, Ebû Saîd es-Sîrâfî.⁶⁰ Mektuplarında hocası İbnü'l-Amîd'in üslûbunu takip etmiş ve bunda da başarılı olmuştur. Kâtipler arasında İkinci İbnü'l-Amîd olarak kabul edilirdi.⁶¹

Hazır cevap bir kimse olarak bilinir. Valilerinden birisini hapsedmişti de, birgün hapishanenin yanından geçerken hapisteki vali İbn Abbâd'ı görüp ⁶²"فَطَلَعَ قَرَاهُ فِي سَوَاءِ الْحَجِيمِ" "Baktı, onu cehnemin ortasında gördü." âyetini okuyunca İbn Abbâd da ⁶³"الْحَسُّوْا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُوْنَ" "Sinin orada! Bana bir şey söylemeyin!" âyetini okur.⁶⁴

el-Kıfî de *İnbâhu'r-Ruvât an Enbâi'n-Nuhât* isimli nahivcilerin biyografisini verdiği eserinde İbn Abbâd'ın Arap luğatı ile ilgili bir kitap yazdığını söyler. el-Kıfî, bu kitabı gördüğünü, luğatın büyük bir kısmını içeren bu eserin harf sırasına göre tertip edildiğini ve yedi cilt olduğunu söyler.⁶⁵ Bu muhtemelen *el-Muhît* isimli sözlüğüdür.

H. 385 yılı Sefer ayında Reyde şehrinde ölen⁶⁶ İbn Abbâd'ın naşı Isfehan'a getirilerek Babu Dureyh denilen mahallede bir türbeye defnedilmiştir.⁶⁷

Eserleri: ⁶⁸

⁵⁹Suyûtî, a.g.e., I, 451; el-Kıfî, Ebû'l-Hasen Cemâlüddin Ali b. Yûsuf, *İnbâhu'r-Ruvât an Enbâi'n-Nuhât*,

nşr. Muhammed Ebû'l-fazl İbrâhim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire-1986, I, 327; Hamevî, a.g.e., VI, 259

⁶⁰ Suyûtî, a.g.e., I, 449; Abdülhuseyn Ahmed el-Emînî, *el-Gadîr fi'l-Kitâb ve's-Sunne ve'l-Edeb*, Tahran, 1366, IV, 43.

⁶¹ Mârûn Abbûd. *Edebu'l-Arab*, Dârü's-Sekâfe, Beyrut, 1960, s. 304.

⁶²Sâffât (37):55

⁶³Mü'minûn (23):108

⁶⁴İbn Hallikân, a.g.e., I, 236

⁶⁵Kıfî, a.g.e., I, 236

⁶⁶Hamevî, a.g.e., VI, 171-172, 306; Kıfî, a.g.e., I, 237; Suyûtî, a.g.e., I, 450; İbn Hallikân, a.g.e., I, 231

⁶⁷Kıfî, a.g.e., I, 238.

- *el-Muhît fi'l-Luğa*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Bağdat 1975-78, I-II.
- *K. Dîvâni Resâilih* (On cilt).
- *K. el-Kâfî*, nşr. Abdulvehhab Azam, Şevki Dayf -Rasailu's-Sâhib b. Abbâd ismiyle- Kahire 1947.
- *K. ez-Zeydiyye*, nşr. Nâcî Hasen, -*Nusretu Mezâhibi'z-Zeydiyye* adıyla, Bağdat, 1977.
- *K. el-A'yâd ve Fazâili'n-Nevrûz*. (Nîrûz).
- *K. fi Tafzîli Ali b. Ebî Tâlib ve Tashihi İmemeti Men Tekeddemehû*.
- *K. el-Vüzerâ*.
- *El-Fusûlu'l-Edebiyye*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Dimeşk, 1982.
- *K. Unvâni'l-Meârif fi et-Târih*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, - *Unvânu'l-Meârif fi Zikri'l-Halâif* adıyla- Necef 1954, Bağdat 1962.
- *K. el-Keşf an Mesâvii'l-Mutenebbî*, nşr. M. Hasen Âli Yâsîn, Bağdat 1965.
- *K. Muhtasarı Esmâillahi Teâlâ ve Sifâtih*.
- *K. el-Arûz el-Kâfî*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, -*el-İknâ fi'l-Arûz ve Tahrîci'l-Kavâfi* adıyla- Bağdat 1965.
- *K. Cevhereti'l-Cemhera*.
- *K. Nehci's-Sebîl fi'l-Usûl*.
- *K. Ahbâri Ebî el-Aynâ*.
- *K. Nakzi'l-Arûz*.
- *K. Tarihi'l-Mülk ve İhtilâfi'd-Düvel*.
- *K. ez-Zeydeyni*.
- *K. Dîvânu Şi'rihi*, nşr. M. Hasen Âli Yâsîn, -*Dîvânu's-Sâhib b. Abbâd* adıyla- Bağdat 1965.
- *el-Vakf ve'l-İbtidâ*.
- *El-İbâne an Mezhebi Ehli'l-Adli li-Huceci'l-Kur'ân ve'l-Akl*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Bağdat 1963.
- *Emsâlu'l-Mutenebbî*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, -*el-Emsâlu's-Sâira min Şi'ri'l-Mutenebbî* adıyla- Bağdat 1958.
- *Et-Tezkire*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Necef 1954, Bağdat 1962.

⁶⁸Kıftî, a.g.e., I, 239; Abdulcebbâr Abdurrahman, *Zahâiru't-Turâsi'l-Arabî el-İslâmî*, yy., 1403/1983, II, 638-639; Cl. Cahen, Ch Pellat, a.g.m., III, 672; Muhammed İsâ Sâlihiyye, *el-Mu'cemu's-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabî el-Matbûc*, Kahire, 1993, III, 433-437.

- *Risâle fi'l-Hidâye ve'd-Dalâle*, nşr. Hasen Âl Mahfûz, Tahran, 1955.
- *Ruznamçe*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Bağdat 1958.
- *El-Fark beyne'd-Dâi ve'z-Zâ*, nşr. nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Bağdat 1961.
- *Risâle fi Ahvâli Abdilazîm el-Huseynî*, nşr. M. Hasen Âl Yâsîn, Bağdat, 1953.

II. MEKTUPLARINDAN ÖRNEKLER

1 - İbnü'l-Amîd'in Risalelerinden Örnekler:

A - Büveyhî Devletine İsyân Eden Belkâ b. Vendâd'a Yazdığı Risâlesi:⁶⁹

Rivayete göre bu mektubun yazılış nedeni şöyledir: Varlık ve zenginliklerini Büveyhî hükümdarı Müizzüddeve'ye borçlu olan üç kardeşten Ruzbihân b. Vendâd Hurşîd ed-Deylemî, Batîha şehrinde; Esfâr b. Vendâd, Ahvâz'da ve Belkâ b. Vendâd'da Şirâz'da devlete isyan ediyorlar. Muhtemelen bu isyan üzerine İbnü'l-Amîd, önce vazgeçmesi için Belkâ'ya bu mektubunu yazıyor, sonra da Belkâ'nın isyanı bırakmaması nedeniyle orduyla üzerine yürüyüp isyanı bastırıyor.⁷⁰

وَأَنَا مُتَرَجِّحٌ بَيْنَ طَمَعِ فَيْكٍ، وَبِأَسِ مِنْكَ، وَإِقْبَالِ عَلَيْكَ، وَإِعْرَاضِ عَنْكَ. فَإِنَّكَ تُدِلُّ كِتَابِي بِسَابِقِ حُرْمَةٍ، وَتَمَّتْ بِسَالِفِ خِدْمَةٍ، أُسْرُهُمَا يُوجِبُ رِعَايَةً، وَيَقْتَضِي مَحَافَظَةً وَعِنَايَةً، ثُمَّ تَشْفَعُهُمَا بِخَادِثِ غُلُولٍ وَخِيَانَةٍ، وَتَتَّبِعُهُمَا بِأَنْفِ خِلَافٍ وَمَعْصِيَةٍ. وَأَدْنَى ذَلِكَ يُحْبِطُ أَعْمَالِكَ، وَيَمْحَقُ كُلَّ مَا يُرْعَى لَكَ، لَا جَرَمَ أَنِّي وَقَفْتُ بَيْنَ مَيْلِ إِلَيْكَ، وَمَيْلِ عَلَيْكَ. أَقَدَّمُ رَجُلًا لِمَدَمِكَ وَأَوْخَرَ أُخْرَى عَنْ قَصْدِكَ، وَأَبْسُطُ يَدًا لِاصْطِلَامِكَ وَاجْتِيَاحِكَ، وَأُثْنِي ثَانِيَةً لِاسْتِيقَانِكَ وَاسْتِصْلَاحِكَ؛ وَأَتَوَقَّفُ عَنْ امْتِثَالِ بَعْضِ الْمَأْمُورِ فِيكَ، ضَنْنًا بِالنِّعْمَةِ عِنْدَكَ، وَمِنَافَسَةً فِي الصَّنِيعَةِ لَدَيْكَ، وَتَأْمِيلًا لِغَيْبَتِكَ وَانْصِرَافِكَ، وَرَجَاءً لِمِرْاجِعَتِكَ وَانْعِطَافِكَ. فَقَدْ يَغْرُبُ الْعَقْلُ ثُمَّ يُؤُوبُ، وَيَغْرُبُ اللَّبُّ ثُمَّ يَنْتُوبُ، وَيَذْهَبُ الْحَزْمُ ثُمَّ يَعُودُ، وَيَفْسُدُ الْعَزْمُ ثُمَّ يَصْلُحُ، وَيُضَاعُ الرَأْيُ ثُمَّ يُسْتَدْرَكُ، وَيَسْكُرُ الْمَرْءُ ثُمَّ يَصْحُو، وَيَكْذُرُ الْمَاءُ ثُمَّ يَصْفُو. وَكُلُّ ضَبِيقَةٍ إِلَى رَحَاءٍ، وَكُلُّ غَمْرَةٍ فِإِلَى انْجِلَاءٍ. وَكَمَا أَنَّكَ أَتَيْتَ مِنْ إِسَانَتِكَ بِمَا لَمْ تَحْتَسِبْهُ أَوْلِيَاؤُكَ. فَلَا بُدَّعَ أَنْ تَأْتِيَ مِنْ إِحْسَانِكَ بِمَا لَا تَرْتَقِيهِ أَعْدَاؤُكَ، وَكَمَا اسْتَمَرَّتْ بِكَ الْغَفْلَةُ حَتَّى رَكِبْتَ مَا رَكِبْتَ، وَاخْتَرْتَ مَا اخْتَرْتَ، فَلَا عَجَبَ أَنْ تَنْتَبِهَ انْتِبَاهَةً تُبْصِرُ فِيهَا قُبْحَ مَا صَنَعْتَ، وَسَوْءَ مَا أَثَرْتَ. وَسَأَقْبِيْمُ عَلَى رِسْمِي فِي الْإِبْقَاءِ وَالْمِطَاطَلَةِ مَا صَلَّحُ، وَعَلَى الْاسْتِيفَاءِ وَالْمِطَاوَلَةِ مَا أَمَكَّنْ، طَمَعًا فِي إِبَابَتِكَ، وَتَحْكِيمًا لِخُسْنِ الظَّنِّ بِكَ. فَلَسْتُ أَعْدِمُ فِيمَا أَظَاهِرُهُ مِنْ إِعْذَارٍ، وَأَرَادِفُهُ مِنْ إِذْكَارٍ، احْتِجَاجًا عَلَيْكَ وَاسْتِدْرَاجًا لَكَ. فَإِنَّ يَشَاءُ اللَّهُ يُرْشِدُكَ وَيَأْخُذُ بِكَ إِلَى حِفْظِكَ وَيَسَدِّدُكَ، فَإِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَبِالْإِجَابَةِ جَدِيرٌ.

وَزَعَمْتُ أَنَّكَ فِي طَرْفٍ مِنَ الطَّاعَةِ، بَعْدَ أَنْ كُنْتَ مَتَوَسِّطُهَا، وَإِذَا كُنْتَ كَذَلِكَ فَقَدْ عَرَفْتَ

⁶⁹Seâlibî, a.g.e., III, 193-196; Rıdvân ed-Dâye, a.g.e., s. 166-168; Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Sufyân b. Kays, *Kura'd-Dayf*, nşr. Abdullah b. Hamd el-Mansûr, Riyad, 1997, III, 193-195. Bu üç kaynaktaki mektuplar karşılaştırılarak gerekli tashihler yapılmıştır.

⁷⁰İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr. Johannes Tornberg, Beyrut, 1965, VIII, 514-516.

خَالِيهَا، وَحَلَبَتْ شَطْرِيهَا. فَتَشَدُّتُكَ اللَّهُ لِمَا صَدَقْتَ عَمَّا سَأَلْتُكَ. كَيْفَ وَجَدْتَ مَا زِلْت عَنْهُ؟ وَكَيْفَ تَجِدُ مَا صِرْتَ إِلَيْهِ؟ أَلَمْ تَكُنْ مِنَ الْأَوَّلِ فِي ظِلِّ ظَلِيلٍ، وَنَسِيمِ عَلِيلٍ، وَرِيحِ بَلِيلٍ، وَهَوَاءِ عَذِيٍّ وَمَاءِ رَوِيٍّ، وَمِهَادٍ وَطِيٍّ، وَكِنَّ كَنِينٍ، وَمَكَانٍ مَكِينٍ، وَحِصْنٍ حَصِينٍ. يَبْقِيكَ الْمَتَالِفُ وَيُؤْمِنُكَ الْمَخَاوِفُ وَيَكْنُفُكَ مِنْ نَوَائِبِ الزَّمَانِ، وَيَحْفَظُكَ مِنْ طَوَارِقِ الْحَدَثَانِ. عَزَزْتَ بِهِ بَعْدَ الدَّلَّةِ، وَكَثُرَتْ بَعْدَ الْقَلَّةِ، وَارْتَفَعَتْ بَعْدَ الضَّعْفَةِ، وَأَبْسَرْتَ بَعْدَ الْعُسْرَةِ، وَأَثَرَيْتَ بَعْدَ الْمَثْرَبَةِ، وَأَتَسَّعْتَ بَعْدَ الضِّيْقَةِ، وَظَفَرْتَ بِالْوَلَايَاتِ. وَحَقَّقْتَ فَوْقَكَ الرِّيَاسَاتِ، وَوَطَيْتَ عَقَبِكَ الرَّجَالَ، وَتَعَلَّقْتَ بِكَ الْأَمَالَ وَصَرْتَ تُكَاتِرٌ وَيُكَاتِرُ بِكَ، وَتَشِيرُ وَيُشَارُ إِلَيْكَ، وَيَذَكُرُ عَلَى الْمَنَابِرِ اسْمُكَ وَفِي الْمَخَاضِرِ ذِكْرُكَ. فَفِيمَ الْآنَ أَنْتَ مِنَ الْأَمْرِ؟ وَمَا الْعَوَاضُ عَمَّا عَدَدْتَ، وَالْخَلْفُ مِمَّا وَصَفْتَ؟ وَمَا اسْتَفَدْتَ حِينَ أُخْرِجْتَ مِنَ الطَّاعَةِ نَفْسُكَ، وَنَفَضْتَ مِنْهَا كَفَاكَ، وَغَسَمْتَ فِي خَلْفِهَا يَدَكَ؟ وَمَا الَّذِي أَطَّلَكَ بَعْدَ انْحِسَارِ ظِلِّهَا عَنْكَ، أَطَّلَ دُو ثَلَاثِ شَعْبٍ، لَا ظَلِيلٌ وَلَا يُعْنَى مِنْ اللَّهْبِ؟ قُلْ نَعَمْ! كَذَلِكَ، فَهُوَ وَاللَّهِ أَكْثَفُ ظِلَالِكَ فِي الْعَاجِلَةِ، وَأَرْوَحَهَا فِي الْأَجَلَةِ، إِنْ أَقَمْتَ عَلَى الْمَحَايِدَةِ وَالْعُنُودِ، وَوَقَفْتَ عَلَى الْمُشَاقَّةِ وَالْجُودِ.

— تَأَمَّلْ حَالِكَ وَقَدْ بَلَغْتَ هَذَا الْفَصْلَ مِنْ كِتَابِي، فَسَتُكْرَهُا، وَالْمَسْ جِسْدِكَ، وَانظُرْ هَلْ يَحْسُ؟ وَاجِسْسْ عِرْقَكَ هَلْ يَنْبِضُ؟ وَفَتَشْ مَا حَنَا عَلَيْكَ هَلْ تَجِدُ فِي عَرْضِهَا قَلْبَكَ؟ وَهَلْ حَلَى بِصَدْرِكَ أَنْ تَنْظُرَ بَعُوتَ سَرِيحٍ، أَوْ مَوْتَ مَرِيحٍ؟ ثُمَّ قَسْ غَائِبَ أَمْرِكَ بِشَاهِدِهِ وَأَخْرَجْ شَانِكَ بِأَوْلِهِ.

Senden hem umutluyum hem de umutsuz, seninle yakınlık da kurabiliriz, sana sırt da çevirebiliriz. Bu duygularıyla mektubumu yazıyorum. Sen önceki saygıyı da geçmişteki hizmeti de biliyorsun. Bunların en küçüğünü unutmamak, bunlara dikkat etmek gerekir. Bunun akabinde bizleri aldatıyor ve bize ihanet ediyosun. Daha sonra bize karşı gelmeye ve başkaldırmaya devam ediyorsun. Bunun en küçüğü amelini boşa çıkarır, seninle ilgili gözetilen hususları siler götürür. Senin lehine ve aleyhine yönelme konusunda düşündüm: Seninle savaşması için sana bir adam gönderip arkasına başka birisini daha mı göndersem, yoksa senin kökünü kazıma hırsında mı olsam, ya da seni ıslah etmek için mi uğraşsam, yoksa seninle ilgili bazı emirleri yerine getirmekten geri mi dursam. Senin yanındaki nimetten mahrum olmadan, imkanların elinden alınmadan vazgeçmeni ümit ediyor, dönmeni ve insafa gelmeni umuyorum. Bazen birşey gözden kaçıp sonra farkedilebilir, akıldan silinip sonra dönebilir, basiret gidip geri gelebilir, kesin kararımız yanlış olup sonra düzelebilir, fikir önce anlaşılmalıyıp sonra anlaşılabilir, insan sarhoş olup sonra ayılabılır, su kirliyken sonra temiz olabilir. Her darlık bir genişliğe dönüşebilir. Her sıkıntı da bir ferahlığa dönüşebilir. Dostların ummadığı bir kötülük yaptığın gibi, iyilik yapman da şaşılacak birşey olmaz. Düşmanların gözlemediği bir şekilde, gaflete devam ettiğin için yapacağını yaptın, seçeceğini seçtin. Yaptığın işin çirkinliğini, yaptığın seçimin kötülüğünü göreceksin kadar basiretli olman gerekir.

Tevbe etmen ve senin hüsn-ü zannına karar vermek için doğru olanı devam ettirmek ve mümkün olduğu kadar zaman tanımak için sözümün arkasındayım. Aleyhinde delil olarak kullanmak ve seni kandırmak amacıyla yaptığım özürleri silecek ve peşinden de seni uyaracak değilim. Allah dilerse sana doğru yolu gösterir, nasibini verir ve seni düzeltir. Çünkü onun her şeye gücü yeter, duaları da o kabul eder.

Sen ilk önce itaat ederken sonra bu itaatını azalttığını iddia ediyorsun. Eğer böyleyse her iki durumu da gördün ve bunları tattın. Sorduğum sorulara

Allah aşkına doğru cevap ver. Kaybettiğin şeyi nasıl buldun? Bulduğun bu şey hakkında ne düşünüyorsun? Sen daha önce geniş gölgelik, ılık rüzgar, nemli yel, temiz hava, berrak su, geniş döşek, sağlam kale, sağlam yer ve güçlü burçlar içinde değil miydin? Bunlar seni zararlardan koruyor, korkulardan seni emin kılıyor, zamanın felaketlerinden seni koruyor, ani kazalarda seni muhafaza ediyordu. Sen bunlarla zelillikten kurtulup şeref buldun, azken çoğaldın, alt tabakadan yukarı çıktın, zorluktan kolaylığa erdin, fakirken zengin oldun ve dardayken feraha erdin. İdareyi ele geçirdin, üzerinde sancaklar dalgalandı, peşinden insanlar yürüdü, senden birçok şeyler ümit edildi, sayını artırdın, senin sayende de sayılar arttı, istişare ettin seninle de istişare edildi, minberde ismin anılır, sohbetlerde adın geçerdi. Bütün bunlardan sonra acaba şu an ne durumdasın? Bütün bunların yerine eline ne geçti? Bütün bu niteliklerin devamında neye kavuştun? İtaattan çıktın da ne kazandın, elini itaattan çekip muhalefete batırdın? İtaattan ayrılınca sana kim kol kanat gerdi? Üç kollu, ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölge mi? (Murselat(77): 30-31), “Evet” de. Yemin olsun bu durum, eğer haktan sapmaya, inkar ve isyana devam edersen dünyada gölgeni artırır, ama ahirette onu uzaklaştırır.

Durumunu bir daha gözden geçir. Buraya kadar yazdıklarımı yadırgayacaksın. Tenine bir dokun. Acaba hissediyor mu? Nabzını yokla acaba atıyor mu? Meylettiğin şeyi kontrol et. Acaba gönlün de orada mı? Ne umuyorsun? Acaba büyük bir fırsat mı kaçırıyorsun yoksa neşeli bir ölüm mü seçiyorsun? Yaptığın işlerle şu anki durumunu, daha öncesiyle şimdiki bir karşılaştır.

B - Azududdevle'ye Yazdığı Bir Risâlesi:⁷¹

قد بعد أهل التحصيل في أسباب انقراض العلوم وانقباض مددها ، وانتفاض مررها ، والأحوال الداعية إلى ارتفاع جل الموجود منها ، وعدم الزيادة فيها : الطوفان بالنار والماء ، والموتان العارض من عموم الأوباء ، وتسلب المحالفين في المذاهب والآراء . فان كل ذلك يخترم العلوم اختراما ، وينتهكها انتهاكا ، ويجتث أصولها اجتثاثا . وليس عندى الخطب في جميع ذلك يقارب ما يولده تسلط ملك جاهل تطول مدته ، وتتسع قدرته . فان البلاء به لا يعدله بلاء ، وبحسب عظم المحنة بمن هذه صفته ، والبلوى بمن هذه صورته ، تعظم النعمة في تملك سلطان عالم عادل . كالأمير الجليل الذى أحله الله من الفضائل بملئى طرقها ، و مجتمع فرقها . وهى نور ، نوافر ممن لاقت حتى تصير إليه ، وشرذ نوازع حيث حلت حتى تقع عليه . تلتفت إليه تلتفت الوامق وتتشوف نحوه تشوف الصب العاشق . قد ملكتها وحشة المضاع ، وحبيرة المرتاع :

فان تغش قوما بعده أو تزورهم

فكالوحش يذئبها من الأنس المحل

Uzmanlar, ilimlerin çöküşü, ortadan kalkması, bozulması ve bu ilimlerde ileri gidilmemesine, ateş ve su tufanını, genel veba salgını ve muhaliflerin değişik mezhep ve fırkalara takılışını sebep görürüler. Çünkü bunların hepsi ilmi tamamen ortadan kaldırır, saygınlığını giderir ve kökünü

⁷¹Seâlibî, a.g.e., III, 195-196; Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Sufyân b. Kays, *Kura'd-Dayf*, nşr. Abdullah b. Hamd el-Mansûr, Riyad, 1997, 195-196.

kazır. Benim bunlarla pek işim olmaz. Çünkü bunlar cahil bir adama prim verip onun zenginliğinin devamını ve gücünün artmasını sağlar. Bu büyük bir imtihandır. Bu vasıfları taşıyan kişinin imtihanı daha büyük olur. Alim ve adil bir sultanın idaresinde bolluk artar. Tarikatlerin birleşmesi ve grupların biraraya gelmesi sayesinde Allah'ın ihsanlarda bulunduğu yüce sultanın idaresi böyledir. Bu ihsanlar bir nurdur. Bu nura kavuşanlar ona dönerler ve başlarına gelen belayı defederler. Tıpkı bir aşık gibi ona koşar ve giderken de yine aşık gibi süslenirler. Yitiğin kaybolması ve korkan kişinin hayreti gibi bunlara sahip oldun.

*Ondan sonra bir kavmi kuşatır ya da ziyaret edersen,
Diriltmeye çalışan çorak ve ıssız yer gibi.*

SANATI:

Abbâsî Halifesi Muktedir Billah devrinden (908-932) itibaren, kâtipler arasında yaygın bir kullanım sürecine giren seci sanatında, secili söz bölüklerini kısaltarak veya kısaltma imkanı bulamadığı uzun bölüklerde aynı vezinde kelimeler kullanarak nesrin, ritim, melodi ve müzikalitesini artırmak suretiyle mensur şiir çığırını açan İbnü'l-Amîd, Arap Edebiyatı sanatlı nesrinde seci ve bedi mektebinin kurucusu olarak kabul edilir.⁷²

Gerek İbnü'l-Amîd, gerekse o zamanın diğer inşa ustaları olsun, mektuplarıyla resmî yazışmaları bir sanat haline getirmişlerdir. İbnü'l-Amîd'in, Belkâ b. Vendâd'a yazdığı mektup da, Azududdevle'ye yazdığı mektubu da diğer mektupları gibi önemli birer tarihi kaynak olmalarının yanında, edebiyatın mektup üslûbunun en güzel örneklerindedir. İbnü'l-Amîd'in bu mektupları, bazen tıbak sanatı, bazen cinas, bazen iktibas, bazen tasvir, bazen de şiir, yoğun olarak da secili ifadelerle süslenmiş, bunlarla yazı, tatlı bir musiki ahengine bürünmüş, son derece akıcı bir hal almıştır. Şevki Dayf'a göre İbnü'l-Amîd değişik edebî sanatları ustaca kullanma kabiliyetinde ülkesindeki kilim sanatından etkilenmiştir. Kilim ustası nakış ve desenleri nasıl işlerse o da edebî sanatları yazılarına aynı şekilde nakşetmiştir.⁷³

İbnü'l-Amîd'in yaşadığı bu h. IV. asırda seci sanatı, mektupların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu asırda resmî ve husûsî mektuplaşmalarda secili yazmak bir kâtip için en büyük kâbiliyet alâmeti telakkî ediliyordu.⁷⁴ "Memzûc" adı verilen bu secili üslubun o devirde yazılan bazı tarih kitaplarında da kullanıldığı zikredilir.⁷⁵

⁷²Güner, Ahmet, "İbnü'l-Amîd" mad., **DİA**, İstanbul-1999, XX, 485; Şevki Dayf, **el-Fennu ve Mezâhibuhû fi'n-Nesri'l-Arabî**, Dâru'l-Meârif, Kahire, ts., s. 208-209.

⁷³ Şevki Dayf, **el-Fennu ve Mezâhibuhû**, s. 210.

⁷⁴ Ahmet Ateş, "Seci", **MEB İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1980, X, 309.

⁷⁵F. Krenkow, "Sec-", **Dâîratu'l-Meârifî'l-İslâmiyye**, Çev. Muhammed Sâbit el-

İbnü'l-Amîd secili ifadeleri kısa kullanmaya çalışmış, kısaltmadığı durumlarda ise peşpeşe gelen ifadelerde, vezin uygunluğunu sağlayarak okuyucuyu bu uzun cümleler ile yormamak istemiştir. Meselâ, Belkâ b. Vendâd'a yazdığı mektubun ikinci bölümünde *ريح بليل، ونسيم عليل، ظل ظليل / zıllun zalîl, nesîmun alîl, rîhun belîl* gibi tamlamaların peşpeşe gelmesi mektuba tatlı bir mûsikî ahengi kazandırmaktadır. Cümle uzamış olsa da okuyucu bıktırmaz. Bu mektupta yoğun olarak seci sanatı, bunun yanında da cinâs, tıbâk ve tasvîr sanatlarından da yararlanılmıştır.

Yine Azududdevle'ye yazdığı mektubun ilk cümlelerinde peşpeşe sıralanan *انقراض انقباض انتقاض / inkirâz, inkibâz, intikâz* gibi çoğu aynı harflerden oluşan kelimeler mektuba aynı musikî ahengini katmaktadır.

2 – Sâbî'nin Risâlelerinden Örnekler:

A - Şükür – Küfür Risalesi :76

فصل فى ذكر الشكر والكفر

للنعيم شروط من الشكر لا تريم ما وجد ، ولا تقيم ما قعد . وكثيرا ما تكسر الواردين حياضها، وتغشى عيون المقتبسين ايماضها ، فيذهلون عن الامتراء لدرتها، ويعمهمون عن الاستمتاع بنصرتها . ويكونون كمن أطار طائرهما لما وقع ، ونفر وحشيها لما أنس ، فلا يلبثون أن يتعروا من حبابها، وينسلخوا من إهابها، ويتعوضوا منها الحسرة والغليل ، والأسف الطويل .

Nimetin şükrünün bazı şartları vardır. Bu şartlar var olan nimetin devamına, olmayan nimetin de gelmesine vesile olur. Bu şartlar çoğu zaman şükre gelenleri sarhoş eder. Ona bakan gözlerini örter. Onun incisinden şüphelenmezler. Onun parlaklığından istifade etmezler. Olan olaylara hiddetlenir. Vahşiliğini cana yakın kimsenin üzerine sürer. Elbisesini çıkarmasını beklemezler. Saygıdan kaçarlar. Bunun sonucunda pişmanlık, aldanış ve uzun bir üzüntü kazanırlar.

B - Birinci Yılıni Doldurması Nedeniyle Azududdevle'ye Yazdığı Yazısı :77

أسأل الله مبتهلا لديه، مادا يدى إليه، أن يحيل على مولانا هذه السنة، وما يتلوها من أخواتها، بالصالحات الباقيات، والزيادات الغامرات، ليكون كل دهر يستقبله، وأمد يستأنفه موفرا على المتقدم له، قاصرا عن المتأخر عنه، ويوفيه من العمر أطوله وأبعدهن ومن العيش أعذبه وأرغده، عزيزا منصورا، محميا موفورا، باسطة يده، فلا يقبضها إلا على نواصي أعداء وحساد، ساميا طرفه، فلا يعضه إلا على لذة غمض ورقاد، مستريحة ركايه، فلا يعملها إلا لاستضافة عز وملك، فائزة قداحه فلا يجلبها إلا لحيازة مال وملك، حتى ينال أقصى ما يتوجه إليه أمنيته جامحة، وتسمو له همته طامحة .

Ellerimi açıp niyaz ederek efendimizin bu yılıni ve tabi kardeşlerinin de yeni yıllarını kalıcı iyiliklerle, bereketle geçirmelerini Allah'dan diliyorum. Her anın onu karşılmasını, her bir zamanın ona kucak açmasını dilerim. Onu

Fendî vd., Tahran, ts., XI, 296.

⁷⁶Seâlibî, a.g.e., II, 298

⁷⁷Hamevî, a.g.e., II, 53-54

geçenlere karşı daha iyi olmasını, ondan geride olanların başarısız olmalarını isterim. Allah ona çok uzun bir ömür nasip etsin. En tatlı ve en bol geçimi ona versin. Daima aziz, galip, tam olarak korunan ve yardım gören bir kimse olsun. Düşmanları ve hasedçileri perçimlerinden yakalasın. Gözleri hep yücelikleri görsün. Sadece uyku için gözleri kapansın. Düz yerlerde yatsın. Mülk ve saltanatını artırmak için çalışsın. Attığı oku hedefini bulsun. Okunu sadece mal-mülk kazanmak için atsın. Bunun sonucunda bütün emellerine zaferle, ulaşsın, himmeti daima yüce olsun.

C - Dünürlükle İlgili Bir Arkadaşına Yazdığı Risalesi :⁷⁸

فصل من رسالة عن صديق له في الخطبة

ولو لم يكن للخاطب إلى المخطوب إليه سبب غير ابتدائه إياه بالثقة ، والتماس المشابكة ، ورضاه به شريكا مفاوضا في الولد واللحمة والحال والنعمة لكفاه وأجزأه وأغناه عن كل ما سواه . حتى إنه لو خطب إلى زاهد لوجب عليه أن يرغب أو إلى معتاص للزمه أن ينفاد . لأن هذا المطالب إذا صدر عن الأحرار إلى الأحرار استهجن الرد عنه، والمقابلة له بضده . فكيف وقد انتظمت بيننا دواعي الاجابة ، وارتفعت عن المدافعة؟ وبالله جهد المقسم أن والدى ايدهما الله تعالى يسوماننى التأهل منذ سنين كثيرة ، فأحمل نفسى على التقاعس عما أثره مع ما افترض على من طاعتها اشتطاطا منى فى شرائط أحببت أن تجتمع لى فى الخبيئة التى أوصلها . وقلما تتكامل إلا فىمن طهر الله أصله، وجمل أمره وأظهر فضله . وقد دعانى بالدعاء إلى ذلك كثير من الرؤساء الأكابر وذوى الأخطار والأفاضل . بفارس والبصرة وبغداد . فامتعت من أجل شذوذ بعض شرائطى عليهم ، حتى إذا أوجدنيها الله فى جهتك الجليلية ، وجمعها لى فى منازل المصونة ، بعثتنى البواعث وخفرتنى الحوافز لإلى أن يتألف بيننا الشمل ، ويتصل بنا الحبل، فكتبت إليك هذه الرقعة خاطبا إليك كريمتك فلانة ، على أن أكون لها كالجفن الواقى لمقلته ، والصدر الحاوى لمهجته ، ولك كالولد المطيع لأبيه، ولأخيها كالأخ المعاضد لأخيه ، فإن رأيت يا سيدى أن تتأمل ما كتبت به من هذه الجملة، وتسمع من موصلها ما تجمله عنى من تفصيلها، وتتوخى بإجابتى إلى ما سألت تحقيق ظنى، وتصديق أملى، ففعلت إن شاء الله .

Şayet dünürlerin birbirlerine güven, aralarında bağ kurma, nesle, akrabalığa ve nimetine onu da ortak etme arzusu olmasaydı o zaman dünürlüğe de gerek kalmazdı. Zahid bir kimseye de dünürlük edilse bunları aramak veya asi bir kimseye dünürlük edilse bunları kabul etmek gerekir. Çünkü böyle bir dünürlük talebini, hür bir kimse hür bir kimseye yapsa bunu reddedip tersine hareket ayıp olurdu. Halbuki bizim aramızda dünürlüğün bütün şartları ortaya çıkmıştır, buna karşı konulmaz. Allah'a yemin ederim ki ane babam (Allah kuvvetlerini artırsın) benden kaç senedir aile kurmamı isteyip dururlar. Anne-babam itaat farz olduğu halde onların bu isteğini erteleyip dururum. Bunun nedeni ise aile bağı kurmam istenen bir çevrede aradığım şartları bulamamamdır. Allah'ın aslını temiz kıldığı, durumunu güzelleştirdiği ve iyiliğini gösterdiği bazı kimseler hariç bu şartlar pek az kimsede birarada bulunur. İran'da Basra ve Bağdat'ta ileri gelen, hatırı sayılır birçok kimse bana bu şartları tavsiye etmişlerdir. Fakat onların da ileri sürdüğü bazı şartlar bana ters geldiği için kabul etmedim. Allah size yönelmeyi nasıp

⁷⁸Seâlibî, a.g.e., II, 295-296

edip aradığım şartları sizin ailenizde bulduğumda aramızda bir bütünlük ve sağlam bir bağ oluşturmanın önünde hiçbir engel kalmamıştır. Bu yazıyı kızınız falana dünürlük için yazıyorum. Ben ona karşı, gözdeki kapak, kalbtteki göğüs gibi olacağım. Size karşı da söz dinleyen bir evlat. Kardeşi için onu destekleyen bir kardeş. Eğer yazdığım bu satırları düşünmeyi, sana bunu ulaştıran kimseden ayrıntıları dinlemek, zannımı haklı çıkarmak ve arzumu gerçekleştirmek için bu isteğime hoş bakarsanız buna çok sevineceğim.

SANATI:

Sâbî'nin mektupları, Abbâsî hilafetinin çöküş devrine ait mevcut belgeleri tamamlamakta olduklarından tarihi yönden büyük öneme sahiptirler. Bunun yanında bizim için daha da önemlisi, edebî yönden de o zamanın üslûbunu bize yansıtan en kıymetli eserlerdendir. Mektuplarında, Farsça'nın tesiri olmakla beraber, devrinin diğer mektuplarına nazaran daha sade ve açık bir üslûp kullanmıştır. Bu da muhtemelen onun İran Edebiyatı etkisinde kalması nedeniyledir.

Onun, kelimeleri seçme, ifadelerin zerafetine aşırı ehemmiyet verme ve secilerini düzenlemeye son derece dikkat ettiğini görüyoruz. Mektuplarına son şeklini vermeden önce onları dantel gibi işleyip süslediği gözden kaçmaz. Fakat bu süsleme, mektubun sadelik ve anlaşılabilirliğini ortadan kaldıracak ölçüde değildir. İbnü'l-Amîd ve İbn Abbâd gibi tasvir, cinas, tıbak vb. sanatları kullanma konusunda aşırı gitmemiş, daha çok seciye ağırlık vermiştir.⁷⁹ Secilerini kısa tutmuş, uzun olan yerlerde de İbnü'l-Amîd ve İbn Abbâd gibi vezin uyumuyla bu uzunluğu tatlı bir musikî nağmesine dönüştürmüştür.

Meselâ Sâbî'nin şükür-küfür mektubundaki لا تريم ما وجد، ولا تقيم ما قعد / **lâ turîmu mâ vucide, velâ tukîmu mâ kaade** cümlelerinin peşpeşe gelmesi kulağa hoş bir mûsikî ahengi kazandırmakta, mektubu akıcı bir hale getirmektedir.

Aynı şekilde Azududdevle'ye yazdığı tebrik mektubunda الصالحات الباقيات - الزيادات الغامرات، دهر يستقبله - أمد يستأنفه، المتأخر - المتأخر، أطوله - أعذبه - أرغده، موفورا - منصورا **es-sâlihâtu'l-bâkiyât - ez-ziyâdâtu'l-gâmirât, dehrun yestakbiluhû - emedun yeste'nifuhû, el-mutekaddim - el-muteahhir, etveluhû - a>zebuhû - ergaduhû, mensûran - mevfûran** lafızlarına bakıldığında hem son ses hem de yapı bakımından aynı lafızların seçildiği görülür. Bunlar da mektuba yine mûsikî nağmeleri gibi hoş bir sadâ katmaktadır.

Mâzin el-Mubârek'in de ifade ettiği gibi, Sâbî'nin risâlelerinde kullandığı seciler, zorlamadan uzak, doğal ve kabul edilebilir türdendir.⁸⁰

⁷⁹ Şevkî Dayf, **a.g.e.**, s. 219.

⁸⁰ Emîn, **a.g.m.**, s. 26.

III - İbn Abbâd'ın Risâlelerinden Örnekler:

A – Tıp Risâlesi:⁸¹

قد عرفت ما شرحة مولاي من أمره ، وأنبأ من أحوال جسمه ، فدللتني جملته عل بقايا في البدن يحتاج معها إلى الصبر على التنقية ، والرفق بالتصفية ، فأما الذي يشكوه من ضعف معدته وقلة شهوته فلأمرين : أحدهما أن الجسم كما قلت آنفا لم ينق فتفتق الشهوة الصادقة وترجع العادة السابقة . والآخر أن المعدة اذا دامت عليها المطفئات ولزت بها المبردات قلت الشهوة وضعف الهضم ، ومع ذلك فلا بد مما يطفى ويغذى . ثم يمكن من بعد أن يتدارك ضعف المدة بما يقوى منها ويزيل العارض والمكتسب عنها، كما يقزل الفاضل جالينوس : قدم علاج الأهم ثم عد وأصلح ما أفسدت . والأقراص في آخر الحميات خير ما نقيت به المعدة ، وأصلحت به العروق . وقوى به الطحال، ليتمكن من جذب العكر . لا سيما والذي وجده مولاي ليس الذنب فيه للحميات التي وجدها والبلدة التي وردها . فلو صادف الهواء المتغير جسدا نقياً من الفضول لمل أثر هذا التأثير . ولا طول هذا التطويل . وإنما اغتر مولاي بأيام السلامة فكان يتبسط في أنواع الطعام ويسرف في تناول الشراب، فامتأل الجسم من تلك الكيموسات الرديئة، وورد بلدا شديدا التحليل مضطرب الأهوية فوجدت النفس عوناً على حل ما انعقد . ونقض ما اجتمع . وسيتفضل الله بالسلامة فتطول صحبتها وتتصل مدتها لأن الجسد يخلص خلاص الابريز، اذا زال عنه الحث، وسبك ففارقه الدرن . وأما الرعشة التي يتألم مولاي منها، ويضيق صدرها بما فليست والحمد لله محذورة العاقبة، وإنما لتزول باقبال العافية . فالرعشة التي تتخوف هي التي تعرض من ضعف القوة الحيوانية كما تعرض للمشايخ وتؤذى لمشاركتها الدماغ كثيرا من العظام . فاما هذه التي تعتاد عقيب الحمى فهي على ما قال جالينوس من أن حدوثها يكون اذا شاركت العروق التي تحدث فيها علة العصب، وتزول عنه بزوال الفضل . وعجب مولاي من تكرهه وشم الفواكه، ولا غرو اذا عرف السبب، فإن العفونة التي في العروق قد طبقت روائحها آلات الشم، فما يصل إليها من الروائح الزكية، يرد على النفس مغمورا بتلك الروائح الخبيثة فتكرهها ولا تقبلها . وتأباها ولا تؤثرها .

أى يرى مولاي أن الأشياء الحلوة توجد في فم ذى الصفراء بطعم الأشياء المرة، لامتلاء المرارة المضادة للحلاوة على آلات الذوق والمضغ والادارة . وهذا راجع إلى مثل ما حكمنا به أولا من أن هناك فضلا لا يمكن الهجوم على تحليله، لما يخشى من سقوط القوة، وإن كان مما لم يخرج لم يوثق بوفور الصحة، وأنا أحمد الله إذ ليست شهوة سيدي متزايدة، فالشهوة الغالبة مع الأخلات الفاسدة تغزى صاحبها بالأكل الزائد، وتعرض للمزاج الفاسد . الا أن التغذية لا يجوز اهماله دفعة والتبرم به ضربة . فإن البدن اذا احتاج إليه وجب للعليل أن يتناول الدواء الذى يصبر عليه . وذلك أن في دقة الحمية وترك الرجوع اول فأول إلى عادة الصحة إماتة للشهوة، وخيانة للقوة .

وجالينوس يشرط في العلاجات أجمع استحفاظ القوى، لأن الذى يفعله الضعف لا يتداركه أمر، إلا أن ذلك بإزاء ما قال الحكيم الأول بقراط في البدن القيم : إنك متى ما زدته غذاء زدته شرا، وهو في نفسه يقول : إن الحمية التي في غاية الدقة ليست بمحمودة، فالطوفان من الاسراف والاححاف مذمومان، والواسطة أسلم، أغنى الله مولاي عن الطب والأطباء بالسلامة والشفاء .

Efendimizin vücuduyla ilgili açıklamalardan durumunu anladım. Bunlardan şunu çıkardım: Vücutta bazı kalıntılar var. Bunlar çıkarılırken hem sabır hem de maharet gerekli. Şikayet ettiğin hazımsızlık ve iştahsızlığın iki nedeni olabilir: Birincisi az önce dediğim gibi vücudun boşaltım sistemi çalışmıyor olabilir. İkincisi eğer midede yanma olmuş ve alınan rahatlatıcı

⁸¹ **Tıp risalesi**, Belâzurî Ebû Cafer et-Taberî et-Tabîb'nin methettiği ve Seâlibî'nin de hem belağat hem de tıp harikası olarak değerlendirdiği bir risâledir. Seâlibî, İbn Abbâd'ın bu risaleyi Ebu'l-Abbas ed-Dabbî'ye yazmış olabileceğini söyler. Seâlibî, a.g.e., III, 238-239

ilaçlar mideye yapışmışsa iştah azalır, hazım zayıflar. Ama buna rağmen hayatta kalmak için yemek gerekir. Mide zayıflığının çaresine bakıldıktan sonra mideyi kuvvetlendirecek ve hastalığı giderecek başka şeyler de yapılabilir. Bu konuda Fazıl Câlinûs şöyle der: “En önemli ilacı al ki hasta organı iyi edesin.” Ateşten sonra alınan haplar mide temizlendiği, damarlar iyileştiği ve dalak kuvvetlendiği müddetçe faydalıdır. Bu şekilde rahatsızlık gidebilir. Özellikle de efendimizin rahatsızlığı mevcut ateşten ve gittiği yerdeki hava değişimi sebebiyle değildir. Hava değişimi sağlam bir vücuda bu derece bir etki yapamazdı. Yapsa da rahatsızlık bu kadar uzun sürmezdi. Efendimiz çeşit çeşit yemekler yiyip türlü türlü içecekler içtiği sağlıklı günlerine aldanmış. Bunun sonucunda vücutta zararlı mide suyu birikmiş ve havası değişken bir beldeye gidince de vücutta arızalar başlamıştır. Allah sağlık ihsan buyursun ki hastalık uzayıp gitmesin. Çünkü vücut aynen altının yabancı maddelerden arındırılması, altın kalıbının pürüzlerden sıyırılması gibi kendini temizler.

Efendimizin şikayet ettiği ve çok bunaldığı titreme ise Allah’a şükür sonu tehlikeli birşey değildir. Esas korkulması gereken titreme, yaşlılarda olduğu gibi vücudun canlılığının azalması sonucunda olan titremedir. Hem beyin hem de kemiklerin arızalanmasından kaynaklanır. Ateşin akabinde devamlı gelen titreme ise Câlinûs’a göre sinir hastalığı bulunan damarlardan kaynaklanır. Efendimiz meyva kokusunu sevmeyen kimseye hayret eder. Eğer belli bir sebebi varsa bunda şaşılacak birşey yok. Kemiklerdeki çürüme kokuları, koku organını kaplar. Koku organlarına gelen temiz kokuları da bu kötü kokular bastırarak geri çevirirler, etkisini silerler.

Efendimiz bilmiyor mu tatlı şeyler, acı şeyleri tatmaya alışık ağızda bulunur. Çünkü bu sayede tatlının zıddı olan acılık tatma, çiğneme ve sindirim organlarını kaplar. Bu, daha önce anlattığımız gibi sindirimi mümkün olmayan fazlalıktan dolayıdır. Bunun sonucunda vücut kuvvetten düşer. Bunlar, vücuttan atılmadığı takdirde tam sağlığa kavuşulmaz. Allah’a şükür efendimin iştahı çok kabarık değil. Bozuk karışımlarla beraber aşırı iştah kişiyi aşırı yemeye sevkeder, bozuk karışıma sebep olur. Fakat şuda var ki beslenmeyi bir defa olsun ihmal etmek, bir kere olsun ondan usanmak doğru değildir. Çünkü bedeni ihtiyaç duyduğu anda hastanın sabır isteyen bir ilaç gibi onu alması gerekir. Çünkü aşırı perhiz iştahı öldürür, kuvveti giderir.

Câlinûs, tedavilerde kuvvetin korunmasını şart koşar. Çünkü zayıflık bazen anlaşılmaz. Bu, ilk hekimin dediği gibi hasta bedendeki ateş sebebiyledir: “Ne kadar çok yersen o kadar çok zararı olur.” Kendisi şöyle der: “Aşırı perhiz de doğru değildir. Aşırı israf da aşırı cimrilik de kötüdür. En iyisi ortayı bulmak. Allah, efendimizi sağlık ve şifayla yaşatsın, tıbbı ve tabiplere muhtaç etmesin.

B – Sâhib'in, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hamza hakkında Ebû Ali el-Huseyn b. Ahmed'e Yazdığı Risalesi :⁸²

Kitâbî هذا يا سيدى صدر من " سحنة " وقد أرخى الليل سدوله، وسحب الظلام ذبوله، ونحن على الرحيل غدا إن شاء الله، إذا مد الصباح غره، قبل أن يسبغ ححوهن ولولا ذلك لأطلته، كوقوف الحجاج على المشاعر، ولم أقتصر منه على زاد المسافر، فإن المتحمل له، وسيع الحقوق لدى، حقيق أن أتعب له حاطرى ویدی، وهو أبو عبد الله الحامدى، كان وافي مع ذلك الشيخ الشهيد، أبى سعيد الشيبى السعيد – رفع الله منازلہ – وقتل قاتله، يكتب له فآتسنا بفضلہ، وأنسنا الحير من عقله، فلما فجع بتلك الصحبة، وبما كان له فيها من القرية لم يرض غير بابى مشرعا، وغير جنابى مرتعا. وقطع إلى الطريق الشاق، موكدا حقا لا يشق غباره، ولا ينسى على الزمان ذماره، فكنت على جناح هذه النهضة التى بنا لم يستقر نواها، ولم تلق عصاها. فاحراج الحر المبتدئ الأمر، القريب العهد بوطأة الدهر، تحامل عليه بالمركب الوعر، فردته إليك يا سيدى، لتسهل عليه حجابك، وتمهد له جنابك، ويتصد عملا حفيف النقل، ندى الظل، فاذا اتفق عرضته عليه، ثم فوضته إليه، وهو إلى أن يتسق ذلك ضيفى، وعليك قراره، وعندك مربيعة ومشتاه، ويريد اشتغالا بالعلم يزيدہ استقلالاً، إلى أن يأتيه إت شاء الله خبرنا فى الاستقرار، ثم له الخيار، إن شاء أقام على ما وليته، وإن شاء التحق بنا ناشرا ما أوليته وقد وقعت له إلى فلان بما يعينه على بعض الانتظار، إلى أن يختار له كل الاحتيار، فاعزز إليه بتعجيله، واكفى شغل القلب بهذا الحر، الذى أفردين بتأميله، إن شاء الله تعالى وحده.

“Efendim, bu mektubumu size Sahne şehrinden yazıyorum. Şu an gece olmuş, hava tamamen kararış durumda. Allah nasip ederse sabahın ilk ışıklarıyla birlikte yolcuyuz. Tabi bir engel çıkmazsa. Böyle olmasaydı burada biraz daha kalabilirdik. Tıpkı hacıların vakfe yapması gibi. Sade yolculuk azığıyla yetinmedim. Benim yanımda geniş hukuku olan kişi için hem zihnimi hem de bedenimi yorsam da gam yemem. Bu şahıs, Ebu Abdullah el-Hâmidî'dir. Şehid Üstad Ebu Saîd eş-Şebîbî es-Saîd (Allah mertebesini yükseltsin, katilini kahretsin)'le birlikte bize büyük vefakarlık göstermiştir. Onun için yazar, bize iyi davranırdı. Biz de onun zekasından iyi yararlandık. Bu sohbetinden ve oradaki yakınlıktan zarar görünce benim kapımdan başka bir yer, benim yanımdan başka bir otlak aramadı. Bizim için zor yolculuklara katlanırdı. Bunu da tozu kalkmayan zamanın da unutturamayacağı hakkı savunmak için yapardı. Ben henüz çekirdeği çıkmamış, taşı da atılmamış bu kalkınmanın yanındayım. Henüz işin başında olan, yeni yeni bu işlere başlamış bir özgür kişiyi çıkarmak onu hırçın bir bineğe bindirmektir. Efendim onu size gönderiyorum ki ona sahip çıkasın onu yanına alsın ona gölgede kolay işler yükleyesin. Eğer kabul ederse ona böyle bir iş havale edersin. İşine alışınca kadar o benim misafirimdir. Onun ağırlanması senin görevindir. Baharda da kışta da senin yanında kalacak. İlimle meşgul olmak istiyor. Allah nasip ederse bizden ona bir haber gelinceye kadar bu konuda onu serbest bırak. Sonra tercih ona ait. İster senin verdiğin işe devam eder, isterse senin vasiyetini yaymak için bize katılır. Bazı ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım etmesi için falan kimseye yazdım. Kendisine tam seçim hakkı vermesi için ona acele etmesini emret. Bu özgür insanla kalbimi meşgul eden tek kişiyle uğraşmak bana yeter. Tek olan yüce Allah dilerse.

⁸²Hamevî, a.g.e., VI, 287-289

SANATI:

İbn Abbâd, büyük bir vezir olmakla beraber siyaset sahasından daha ziyade edebiyat sahasındaki faaliyetleri ile meşhurdur. Hocası İbnü'l-Amîd'den hiç ayrılmadığı için Sâhib lakabını alan İbn Abbâd, İbnü'l-Amîd ekolünün en önde gelen temsilcisidir. Bu nedenle mektuplarında hocasının üslûbu hakimdir. İbn Abbâd da mektuplarını hocası gibi yoğun seciler ve onlarla uyumlu cinas, tıbak, tasvir vb. edebî sanatlarla adeta bir halı gibi süsler. Seci sanatına olan tutkusuyla şöhret bulmuş olan İbn Abbâd'ın secilerinde ilk dikkat çeken husus, yumuşaklık ve sadeliktir. Secileri kısa kısadır. Okuyucunun bir mûsikî ahengi içerisinde akıp gitmesini sağlar. Tasvirleri ise daha çok tabiat ağırlıklıdır ve manzum şiir görünümündedir. Secilerin uzadığı durumlarda o da hocası İbnü'l-Amîd gibi ardı ardına gelen cümlelerde vezinleri dengeleyerek uzunluğun vereceği bıkkınlığı âdeta tatlı bir mûsikî havasına dönüştürür.

Tıp risâlesinin başında yer alan cümlelerde İbn Abbâd, امره - جسمه، /التنقية - التصفية، المطفئات - المبردات /emrihî – cismihî, et-tenkiye – et-tasfiye, el-mutfiât – el-mubridât lafızlarında son seslerin aynı olması ve aynı yapıda kelimelerin seçilmesi mektuba âdeta musîkî nağmeleri katmıştır.⁸³

SONUÇ

Bu çalışmada üç büyük risâle üstadının mektuplarından örnekler sunuldu. Bu mektuplar iki açıdan büyük bir önem arz etmektedir. Birincisi bunlar dönemin tarihine, devlet adamlarının durumlarına, olaylara, örf ve adetlerine ilişkin önemli birer vesikadır. İkincisi ise üslûp açısından büyük bir edebî kıymete sahiptirler.

Yine bu mektupları iki kategoride incelemek gerekir:

Birincisi inşâ kâtiplerinin Dîvânu'r-Resâil'deki resmî görevleri icabı yazmış oldukları mektuplar. Bunlar devlet işleriyle ilgili resmî mektuplardır. Muhtevaları da daha çok devletin meseleleridir. Ama bu resmî mektuplarda da yine edebî ve süslü bir üslûp kullanılmıştır.

İkincisi ise inşâ kâtiplerinin devlet işleri dışında akraba ve dostlarına yazmış oldukları özel mektuplardır. Meselâ Sâbî'nin Şerîf er-Radî ile karşılıklı yazışmaları bu türden olup meşhurdur. Bu mektupların belirli bir konusu bulunmamakla beraber, bu mektuplar da yine resmî mektuplardaki edebî sanatlarla süslenmiştir.

Bu mektuplar nesir yazıya nazım havası katmaktadırlar. Bunu da mektuplarda kullanılan bedîî sanatlar sağlamaktadır. İnşâ kâtipleri başta seci olmak üzere cinas, tıbak, tasvir vb. sanatları ustalıkla kullanılmışlar, yazıyı

⁸³ İbn Abbâd, nesirde kullandığı bu sanatlı ifadeleri şiirlerinde de kullanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ferhân Ali el-Kudât, "el-Kîmetu'l-Mûsikîyye li't-tekârî fi şîri's-Sâhib b. Abbâd", *Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye el-Urduniyye*, Yıl 24, Şevval 1420- Rebiulevvel 1421, Kanûni Sâni-Haziran 2000, s. 119-166.

âdeta bir kilim deseni gibi nakış ve desenle süslemişlerdir. Kâtiplerin, gereksiz kelime tekrarına girmedikleri, secilerde de genelde zorlamaya kaçmadıkları, kolay ve makbul seci tarzını kullandıkları görülür.

KAYNAKÇA

- Abbas, İhsan, Ebn al-Amîd”, **Encyclopaedia Iranica**, Vol. VII, 1996, Costa Mesa, California, s. 664.
- Abbûd, Mârûn, **Edebu'l-Arab**, Dârü's-Sekâfe, Beyrut, 1960.
- Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Sufyân b. Kays, **Kura'd-Dayf**, nşr. Abdullah b. Hamd el-Mansûr, Riyad, 1997.
- Abdurrahman, Abdulcebbâr, **Zahâiru't-Turâsi'l-Arabî el-İslâmî**, yy., 1403/1983.
- Ali, Muhammed Kürd, “el-İnşâ ve'l-Münşiün”, **Mecelletü Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye ed-Dimeşkiyye**, Sayı 5, Cilt 1, 1343/1925, s. 81-132.
- Ateş, Ahmet, “Seci”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1980, X, 307-311.
- el-Azâvî, Abdurrahman Huseyn, “Ebû İshâk İbrâhîm b. Hilâl es-Sâbî Muerrihan”, **el-Muerrihu'l-Arabî**, yy. 1984, XXIV, 177-198.
- el-Bagdâdî, Muhibbuddin b. en-Neccâr **el-Mustefâdu min Zeyli Târîhi Bagdâd**, nşr. Muhammed Mevlûd Halef, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, ts.
- Cahen, Cl. “Ibn al-Amîd”, **The Encyclopadia of Islam**, New Edition, Leiden, 1971, VIII, 703-704.
- Cahen, Cl., - Pellat, Ch, “Ibn Abbâd”, **The Encyclopadia of Islam**, Leiden 1971, III, 671-673.
- Corci Zeydan, **Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-Arabiyye**, Beyrut, 1996,II, 297; Safedî, Ebû's-Sefâ Selâhuddin, **Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât**, Viesbaden-1962.
- ed-Dâye, Muhammed Rıdvân, **A<lâmu'l-Edebi'l-Abbâsî**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987.
- Durmuş, İsmail, “İnşâ” mad., **DİA**, XXII, 334-337.
- Emîn, Abdulkâdir Hasen “Ebû İshâk es-Sâbî Sireten ve Fennen”**Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb**, Bağdat 1974, s. 7-27.
- el-Emînî, Abdulhuseyn Ahmed, **el-Gadîr fi'l-Kitâb ve's-Sunne ve'l-Edeb**, Tahran, 1366.
- el-Fâhûrî, Hannâ, **el-Câmi< fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî**, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1986.
- Gülle, Sitki, “Arap Edebiyatında “Makâme” ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el Makâmâtı”, **İ.Ü.İ.F.D.**, Sayı 2, yıl 2000, s. 179-203.
- Güner, Ahmet, “Büveyhî Devlet Adamlarının Kitaba İlgileri ve Kütüphaneleri”, **DEÜİFD.**, Kış-İlkbahar 2001, s. 35-63.
- _____, “İbnü'l-Amîd” mad., **DİA**, İstanbul-1999, XX, 485.
- el-Hakîmî, Muhammed Rızâ, **Târîhu'l-Ulemâ abra'l-Usûri'l-Muhtelif**, Beyrut, ts.
- Heyet, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yay., İstanbul, 1989.

- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ehli'z-Zamân**, nşr. İhsân Abbâs, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1968-77.
- İbn Manzûr, Cemalüddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed b. Ebî'l-Kâsım Hubkâ, **Lisânü'l-Arab**, Neşr. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Dâru'l-Meârif, Kâhire, ts.
- İbn Tağriberdi, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Abdullah el-Atabekî, **en-Nücûmü'z-Zâhira fi Mülûku Mısra ve'l-Kâhira**, Kahire, 1963.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-Târîh**, nşr. Johannes Tornberg, Beyrut, 1965.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhayy Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, **Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbârî Men Zeheb**, Beyrut, ts.
- İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk, **el-Fihrist**, Dâru'l-Meârif, Beyrut, ts.
- el-İskenderî, Ahmed – el-İnânî, Mustafa, **el-Vasît fi'l-Edebi'l-Arabî ve Târîhihi**, Mısır, ts.
- Kehhâle, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannif'l-Kütübi'l-Arabiyye**, Beyrut, ts.
- Keskiner, Osman, **Arap Edebiyatında İnşâ Sanatının Gelişmesi** (Basılmamış Doktora Tezi), O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun-1996.
- el-Kıffî, Ebû'l-Hasen Cemâlüddin Ali b. Yûsuf, **İnbâhu'r-Ruvvât an Enbâi'n-Nuhât**, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1986.
- Krenkow, F., “Sec<”, **Dâiratu'l-Meârifî'l-İslâmiyye**, Çev. Muhammed Sâbit el-Fendî vd., Tahran, ts., XI, 295-297.
- el-Kudât, Ferhân Ali, “el-Kîmetu'l-Mûsikiyye li't-tekrâr fi şî'ri's-Sâhib b. Abbâd”, **Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye el-Urduniyye**, Yıl 24, Şevval 1420- Rebiulevvel 1421, Kanûni Sâni-Haziran 2000, s. 119-166.
- Matar, Zeina, “Ibn Abbâd”, **Encyclopedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures**, s. 401.
- Merçil, Erdoğan, “Büveyhîler” mad., **DİA**, İstanbul-1992, VI, 496-500.
- Muhammed Hayr Şeyh Musa, “Hareketu't-Te'lîf fi'l-Kitâbeti ve'l-Kuttâb ve Mesâdiru Nakdi't-Teressuli ve'l-Kitâbeti hatta'l-Karnî'r-Râbi el-Hicrî”, **Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye ed-Dimeşkiyye**, Sayı 72, Cilt 3, Safer 1418 / Temmuz 1997, s. 483.
- Rowson, E. K. “Ibn al-Amîd”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, London, 1998, I, 309-310.
 _____, “al-Sabî, Abû İbrâhîm Ibn Hilâl”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, London, 1998, II, 671-672.
 _____, “al-Sâhib Ibn Abbad”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, London, 1998, II, 675-676.
- Sâlihiyye, Muhammed İsâ, **el-Mu'cemü's-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabî el-Matbû<**, Kahire, 1993.
- es-Seâlibi, Ebu Mansûr Abdülmelik, **Yetimetü'd-Dehr fi Mehâsini Ehli'l-Asr**, nşr: Mulfid Muhammed Vemîha, Daru'l-Kutubî'l-İlmîyye, Beyrut, 1983.

- es-Suyûtî, Celâlüddin, **Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'n-Nahviyyîne ve'n-Nuhât**, nşr., Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Beyrut, ts.
- Şevkî Dayf, **el-Fennu ve Mezâhibuhû fi'n-Nesri'l-Arabî**, Dâru'l-Meârif, Kahire, ts.
- _____, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, Asru'd-Duvel ve'l-Îmârât**, Dâru'l-Meârif, yy, ts.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî, **Mu'cemü'l-Udebâ**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1988.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, **el-A'lâm, Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikin**, yy., ts.